

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.567.2

Веремчук А.В.

аспірант, головний економіст
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Veremchuk Anna

Economist
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ТА ОЩАДНА ПОВЕДІНКА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

FINANCIAL INCLUSION AND SAVING BEHAVIOR OF THE UKRAINIAN POPULATION

Питанню взаємозв'язку між фінансовою інклюзією, економічним зростанням та бідністю економісти почали приділяти увагу ще у другій половині ХХ ст. В Україні через більш повільний розвиток фінансового сектору (порівняно із західними країнами) тільки зараз дана тематика потрапляє у коло уваги дослідників. У статті розглянуто вплив фінансової інклюзії на фінансову поведінку населення України, а саме на здійснення заощаджень. Інформаційною базою дослідження є результати репрезентативного на рівні України опитування Global Findex, яке проводиться у більше ніж 140 країнах починаючи з 2011 р. (друга та третя хвили були у 2014 і 2017 рр.). На першому етапі дослідження проаналізовано здійснення заощаджень і взяття позик населенням України. Виявлено, що частка осіб, які здійснюють заощадження, зросла починаючи з 2011 р. На другому етапі визначено чинники, які впливають на ймовірність здійснення накопичень. Установлено, що до таких чинників належать як соціально-демографічні характеристики (вік, стать, освіта, дохід), так і фінансова інклюзія (наявність у респондентів дебетової картки). Отримані результати можуть бути використані для визначення форми платежів під час конструювання соціальних політик, які передбачають передачу грошових трансфертів населенню.

Ключові слова: фінансова інклюзія, заощадження, ощадна поведінка, дебетова картка, кредитна картка.

Вопросу взаимосвязи между финансовой инклюзией, экономическим ростом и бедностью экономисты начали уделять внимание еще во второй половине ХХ века. В Украине из-за более медленного развития финансового сектора (по сравнению с западными странами) только сейчас данная тематика попадает в поле внимания исследователей. В работе рассмотрено влияние финансовой инклюзии на финансовое поведение населения Украины, а именно на осуществление сбережений. Информационной базой исследования являются результаты репрезентативного на уровне Украины опроса Global Findex, который проводится в более чем 140 странах начиная с 2011 г. (вторая и третья волны были в 2014 и 2017 гг.). На первом этапе исследования проанализировано осуществление сбере-

жений и взятие займов населением Украины. Установлено, что доля лиц, осуществляющих сбережения, выросла начиная с 2011 г. На втором этапе проанализированы факторы, влияющие на вероятность осуществления накоплений. Установлено, что к таким факторам относятся как социально-демографические характеристики (возраст, пол, образование, доход), так и финансовая инклюзия (наличие у респондентов дебетовой карточки). Полученные результаты могут быть использованы для определения формы платежей при конструировании социальных политик, которые предусматривают передачу денежных трансфертов населению.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, сбережения, сберегательное поведение, дебетовая карта, кредитная карта.

The problem of relationship between financial inclusion, economic growth acceleration and poverty reduction became a subject of economists' scientific interest since the second half of the 20th century. Absence of reliable data stimulated an increase in the number of studies on this topic. In Ukraine due to slower development of financial sector (compared to the Western countries) financial inclusion was not a topical theme until recently. To the author's knowledge, this is the first research on the influence of financial inclusion on saving behavior of the Ukrainian population. The study is based on the results of Global Findex survey. Conducted in more than 140 countries during 2011-2017, this is one of the largest dataset on financial behavior of people from variety of countries around the world. The survey is representative on the national level. At the first stage of research the saving and borrowing decisions of Ukrainians were analyzed. It was found that during 2011-2017 the share of individuals who saved money increased by 14.7 percentage points: from 25.6% to 40.3%. The growth can be observed in each income quintile group with largest change among the 20% poorest (+ 20.6 percentage points). Also according to the obtained results almost every fourth person combines savings with borrowing. Regression analysis (logistic regression) was conducted for identifying factors that influence probability of saving. It showed that age, gender, education and income as well as financial inclusion influence the likelihood of savings. Debit card holders have a higher probability to save, compared to people without debit card. To be more precise the difference in probability to save is 19.7 percentage points. At the same time, no statistically significant difference was observed between those who have credit card and those who do not possess it in likelihood to save. The results of the conducted research can be used in constructing social programs. A lot of social programs aimed at the poor include cash government transfers. Moving to non-cash type of payments can not only be more safe and convenient for people (especially in controlling monthly budgets), but also increase savings.

Keywords: financial inclusion, savings, saving behavior, debit card, credit card.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питанню впливу фінансової інклюзії на економічне зростання і добробут домогосподарств приділяють увагу ще з другої половини ХХ ст. Як зазначає Дж. Жуанг [1], на початку дослідження даної тематики економісти дискутували щодо напряду причинного зв'язку: розвиток фінансової сфери призводить до економічного зростання чи, навпаки, економічний ріст стимулює фінансовий сектор. Відсутність точних даних стимулювала появу значної кількості досліджень про взаємозв'язок між розвитком фінансового сектору, економічним зростанням та динамікою показників бідності. На основі результатів досліджень¹ було визначено, що фінансова інклюзія пришвидшує економічне зростання, знижує бідність та згладжує

нерівність [2, с. 2]. Фінансова інклюзія при цьому тлумачиться як доступ населення і підприємств до фінансових продуктів, які відповідають їхнім потребам, зокрема можливості здійснювати банківські платежі, заощадження, брати кредити та придбати страховий поліс [3].

Одним із каналів впливу фінансової інклюзії на рівень бідності є стимулювання заощаджень. Здійснення накопичень дає змогу індивідам/домогосподарствам згладжувати споживання у часі (тобто справлятися з «шоками», які виникають через зниження/падіння доходу), накопичити певний обсяг активів, які в перспективі можуть бути витрачені на освіту або на створення/розширення власної справи. У даній роботі буде визначено, чи існує зв'язок між фінансовим включенням індивідів та здійсненням ними заощаджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. В Україні

¹ Слід зауважити, що не всі дослідження показували позитивний вплив фінансової інклюзії. Особливо це стосується впливу кредитів на добробут домогосподарств [4].

проблематика фінансової інклюзії потрапила у поле уваги дослідників відносно недавно. Так, перший форум із фінансової інклюзії був проведений у м. Київ у 2018 р. Серед українських публікацій на тематику фінансової інклюзії можна назвати статтю О.В. Акімової [5], в якій низький рівень фінансової інклюзії розглядається як один із бар'єрів для державного контролю над обігом фінансів, та статтю Є. Степанюка [6] про можливості фінансової інклюзії. Західних робіт на тематику фінансової інклюзії значно більше. Саме проблематиці взаємозв'язку між заощадженнями та фінансовою інклюзією присвячено статті А. Тгіссен [7], І. Ніанкари та Р. Мукатташ [8], П. Бачас [9] та ін.

Новизна даної роботи полягає у тому, що вперше (наскільки відомо автору) аналізується взаємозв'язок між фінансовою інклюзією та ощадною поведінкою населення України.

Формулювання цілей (**постановка завдання**). Мета статті – визначити наявність зв'язку між фінансовою інклюзією та здійсненням заощаджень населенням в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансова інклюзія є одним із чинників, під впливом якого формується фінансова поведінка осіб (рис. 1). Населення отримує доступ до послуг фінансового страхування, кредитів та заощаджень, що дає змогу згладжувати впливи від коливання доходу, створювати подушку безпеки у разі втрати доходу, здійснювати інвестиції в освіту або власну справу. Якщо розглядати зв'язок між фінансовою інклюзією і заощадженнями, то стимул до здійснення накопичень забезпечується більшою безпекою

для накопичень порівняно з триманням грошей вдома та можливістю отримувати дохід у вигляді відсотків. Наприклад, П. Бачас та ін. [9] показали, що отримання грошей на дебетову картку (порівняно з отриманням готівки) користувачами соціальної програми Oportunidades у Мексиці призвело до зростання частки осіб, які тримали заощадження у банку, з 13% до 87%, а обсяг заощаджень досяг 2% річного доходу.

На основі дослідження Global Findex можна з'ясувати, чи існує зв'язок між фінансовою інклюзією на заощадженнями. Дослідження Global Findex проводиться з 2011 р. Світовим банком й охоплює більше ніж 140 країн. Усього було проведено три раунди: у 2011, 2014 та 2017 рр. Опитування є репрезентативним на рівні України. Мікродані за всі роки і по всіх країнах-учасниках дослідження знаходяться у відкритому доступі. Охоплює дослідження осіб віком від 15 років. Раніше на основі результатів даного дослідження було проаналізовано зв'язок між заощадженнями та фінансовим включенням у країнах Вишеградської групи² [7], ОАЕ та США [8].

Для подальшого аналізу із загального масиву даних будуть вибрані особи віком від 18 до 70 років. За даними Global Findex, в Україні частка осіб, які здійснювали заощадження у період із 2011 до 2017 р., зросла від 25,6% до 40,3% (рис. 2). Під здійсненням заощаджень у дослідженні розглядалося відкладення коштів за останні 12 місяців як у фінансових інституціях, так і поза їхніми межами. Збільшення частки осіб, які здійснювали заощадження, мало місце

² До країн Вишеградської групи входять Польща, Чехія, Угорщина та Словаччина.

Рис. 1. Чинники впливу на фінансову поведінку

Джерело: складено автором на основі [7]

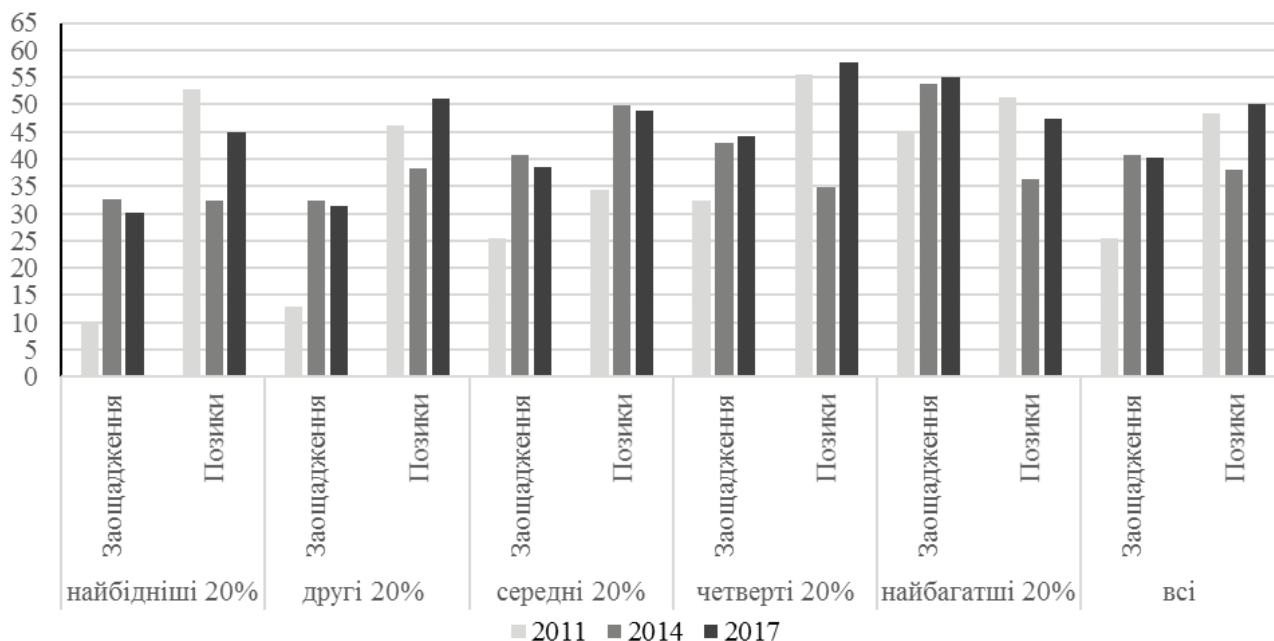

Рис. 2. Здійснення заощаджень населенням України (18-70 років), %

Джерело: розрахунки автора на основі результатів Global Findex

у кожній групі за доходами. Найсуттєвіше зростання на 20,6 в. п. відбулося серед представників із найнижчими доходами. У цілому частка осіб, які здійснювали заощадження, зростає за переходу до більш заможних груп: серед 20% найбідніших у 2017 р. заощадження здійснював кожен третій (30,3%), серед найбагатших 20% – кожен другий (55,0%).

До осіб, які здійснювали позики, належать як ті, хто брав кредити у фінансових установах, так і особи, які займали гроші у родичів або друзів. Слід зауважити, що в Україні більш поширеною практикою є позичання грошей у представників найближчого оточення порівняно з кредитами у фінансових інституціях. Так, за даними 2017 р., 51,3% позичали гроші тільки у родичів/друзів, 12,7% – тільки у фінансовій інституції, 12,3% – у фінансовій інституції та у друзів/родичів, решта – іншим способом. Як можна побачити з рис. 2, у цілому по Україні й у всіх групах за доходами (крім середньої) частка позичальників знизилася у 2014 р., а потім зросла у 2017 р. Імовірно, це є наслідком економічно-політичної нестабільності у 2014 р., пов'язаної з окупацією півострова Крим і початком конфлікту на сході країни, у результаті чого відсоток населення, готового взяти на себе боргові зобов'язання, знизився.

Станом на 2017 р. до позик зверталися близько половини представників кожної квінтільної групи. Важливим також є те, що у цілому серед населення України у віці від 18 до 70 років станом на 2017 р. 32,7% не здійсню-

вали заощаджень і не позичали, 23,1% – позичали і водночас здійснювали заощадження, 17,3% тільки заощаджували, а 27,0% – тільки позичали. Таким чином, єдиної моделі поведінки, яка підтримується більшістю, немає, і необхідно враховувати під час аналізу, що частина населення комбінує позики із заощадженнями.

Для того щоб визначити, які чинники пов'язані зі здійсненням заощаджень населенням України, було побудовано модель логістичної регресії. Залежною змінною виступала змінна «здійснення заощаджень за останні 12 місяців» (0 – якщо ні, 1 – якщо так). Як незалежні змінні в модель були включені: соціально-демографічні характеристики особи (дохід, освіта, вік і стать); змінні, пов'язані з доступом і використанням фінансових послуг (наявність дебетової картки і наявність кредитної картки). Результати моделі представлені в табл. 1. Аналогічна модель логістичної регресії (з дещо іншими незалежними змінними) для країн Вишеградської групи описана в [7].

У цілому отримана модель має право на існування, оскільки статистика Вальда вказує на те, що ми можемо відхилити гіпотезу про рівність усіх коефіцієнтів у нашій моделі нулю: має місце вплив незалежних змінних на залежну. Оскільки інтерпретація коефіцієнтів відбувається у термінах логарифму шансів (зростання на одну одиницю незалежної змінної призводить до збільшення логарифму шансів залежної змінної на величину коефіцієнта), її переважно оминають. Інтерпретують тільки знак коефіцієнта: якщо він

Чинники, пов'язані зі здійсненням заощаджень

Залежна змінна	Здійснення заощаджень			
	Коефіцієнти	Стандартні похибки	Граничні ефекти	Стандартні похибки
Квінтіль за доходом: Найбідніші 20% – базова категорія				
Другі 20%	0.186	(0.329)	0.0374	(0.0659)
Середні 20%	0.474	(0.312)	0.0988	(0.0640)
Четверті 20%	0.628**	(0.301)	0.133**	(0.0622)
Найбагатші 20%	0.840**	(0.297)	0.181**	(0.0619)
Вік: особи віком 18–35 років – базова категорія				
Особи віком 36 +	-0.472**	(0.201)	-0.102**	(0.0441)
Стать: жінки – базова категорія				
Чоловіки	0.570**	(0.186)	0.123**	(0.0397)
Освіта: респондент має середню або нижчий рівень освіти – базова категорія				
Вища освіта	0.334*	(0.184)	0.0722*	(0.0402)
Наявність дебетової картки: респондент не власник картки – базова категорія				
Наявність дебетової картки	0.897***	(0.198)	0.197***	(0.0423)
Наявність кредитної картки: респондент не власник картки – базова категорія				
Наявність кредитної картки	-0.00542	(0.210)	-0.00115	(0.0443)
Константа	-1.409***	(0.329)		
N	817			
Wald	Wald chi2(9) = 58.23 Prob > chi = 0.0000			
Pseudo R2	0.0919			

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.001

Джерело: розрахунки автора на основі результатів Global Findex 2017

більший за 0, то за зміни незалежної змінної відбувається зростання ймовірності, що залежна змінна дорівнює 1. Наприклад, ми бачимо, що коефіцієнт для четвертого квінтіля вищий за нуль, відповідно, ми можемо сказати, що порівняно з особами, які належать до 20% найбідніших, представники четвертого квінтілю мають вищу ймовірність здійснювати заощадження.

Аналізуючи граничні ефекти, можна сказати, що ймовірність здійснення заощаджень протягом останніх 12 місяців у осіб четвертого і п'ятого квінтілів вища порівняно з найбіднішими 20% (на 13,3 і 18,1 в. п. відповідно). Водночас незначущість коефіцієнтів для третього і другого квінтілів указує на відсутність відмінності в ймовірності здійснювати заощадження між ними і 20% найбіднішими. Порівняно з жінками для чоловіків ймовірність здійснювати накопичення на 12,3 в. п. вища. Існують і відмінності за віком: особи у віці від 36 років менш схильні накопичувати кошти порівняно з особами 18-35 років (мають ймовірність на 10,2 в. п. нижчу). Особи з вищою освітою мають на 7,2 в. п. вищу ймовірність здійснювати накопичення порівняно з тими, хто не закінчив ВНЗ. Ймовірно, освіта університетського рівня впливає на фінансову грамотність громадян та їхню фінансову поведінку.

Власники дебетових карток мають на 19,7 в. п. вищу ймовірність здійснювати нако-

пичення порівняно з особами, у яких дебетової картки немає³. Водночас серед власників і не власників кредитної картки відмінностей (статистично значущих) у ймовірності здійснювати накопичення не було виявлено.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основні результати проведеного дослідження свідчать, що поки що в Україні немає певного домінуючого типу фінансової поведінки в аспекті заощаджень – здійснення позик. Майже кожен четвертий протягом 2017 р. здійснював заощадження і позичав гроші, близько третини населення тільки позичали гроші і майже кожен п'ятий тільки заощаджував. Водночас за період 2011-2017 рр. частка осіб, які заощаджували протягом року, зросла, і зростання мало місце у кожній квінтільній групі, виділеній за доходами. Аналіз чинників, які впливають на заощадження, показав, що існує зв'язок між фінансовою інклюдією (у дослідженні – наявність дебетової картки) та здійсненням накопичень. На основі цього можна припустити, що соціальні програми, у межах яких державні трансферти здійснювалися б безготівковим шляхом, створювали б сприятливі умови для здійснення накопичень в організованій формі

³ Станом на 2017 р., за даними Global Findex, 54,8% осіб мають дебетову картку, 31,3% – кредитну (серед осіб у віці 18-70 років).

серед населення. Це є особливо важливим для низькодохідних груп населення, для яких приріст активів у перспективі міг би сприяти переходу в більш високодохідні групи.

Бібліографічний список:

1. Financial Sector Development, Economic Growth, and Poverty Reduction: A Literature Review / [J. Zhuang, H. Gunatilake, Y. Niimi та ін.]. *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*. 2009. № 173. P. 1-38. URL : <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/1829/economics-wp173.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.02.2019).
2. The Global Findex Database 2014. Measuring Financial Inclusion around the World / A. Demirguc-Kunt ed et. *World Bank Policy Research Working Paper*. 2015. № 7255. P. 2-88. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
3. Financial Inclusion. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (дата звернення: 20.02.2019).
4. Cull R., Ehrbeck T., Holle N. Financial Inclusion and Development: Recent Impact Evidence. *CCAP Focus Note*. 2014. № 92. P. 1-11. URL : <https://www.cgap.org/sites/default/files/researches/documents/FocusNote-Financial-Inclusion-and-Development-April-2014.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
5. Акімова О.В. Фінансова інклюзія та інші передумови розвитку фінансового моніторингу в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 12. С. 195-199. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/12/210.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
6. Степанюк Є. От лозунгов к делу. Зачем нужна финансовая инклюзия. 2018. URL : <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujna-finansovaya-inklyuziya> (дата звернення: 20.02.2019).
7. Thiessen A. Financial behaviour in the V4 countries using the Global Findex Database. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*. 2014. № 31. P. 71-82. URL : https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/58654/ThiessenA_FinancialBehaviour_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.02.2019).
8. Niankara I., Muqattash R. Financial Inclusion, Saving and Borrowing Behaviors in the United Arab Emirates and the United States: A Comparative Analysis. Preprints. 2018. P. 1-27. URL : <https://www.preprints.org/manuscript/201807.0445/v1> (дата звернення: 20.02.2019).
9. Bachas P., Gertler P., Higgins S., Seira E. How Debit Cards Enable the Poor to Save More. *NBER Working Paper*. 2018. № 23252. P. 1-40. URL : <https://www.nber.org/papers/w23252.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

References:

1. Zhuang J., Gunatilake H., Niimi Y., Khan M.E., Jiang Y., Hasan R., Khor N., Lagman-Martin A.S., Bracey P., Huang B. (2009) Financial Sector Development, Economic Growth, and Poverty Reduction: A Literature Review. *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*. no 173. P.1-38. Available at: <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/1829/economics-wp173.pdf?sequence=1> (accessed 20 February 2019).
2. Demirguc-Kunt A., Klapper L., Singer D., Oudheussen P. (2015) The Global Findex Database 2014. Measuring Financial Inclusion around the World. *World Bank Policy Research Working Paper*. no. 7255. P. 2-88. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf> (accessed 20 February 2019).
3. Financial Inclusion. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (дата звернення: 20.02.2019).
4. Cull R., Ehrbeck T., Holle N. Financial Inclusion and Development: Recent Impact Evidence. (2014) *CCAP Focus Note*. № 92. P. 1-11. Available at: <https://www.cgap.org/sites/default/files/researches/documents/FocusNote-Financial-Inclusion-and-Development-April-2014.pdf> (accessed 20 February 2019).
5. Akimova O.V. (2015) Finansova inkluzija ta inši peredumovy rozvytku finansovoho monitorynhu v Ukraїni [Financial inclusion and other prerequisites of development of financial intelligence in ukraine]. *Molodyj vchenyj*. № 12. pp. 195-199. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/12/210.pdf> (accessed 20 February 2019).
6. Stepanjuk Je. (2018) Ot lozungov k delu. Zachem nužna fynansovaja ynkljuzyja. [From slogans to actions. Why do we need financial inclusion]. Available at: <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujna-finansovaya-inklyuziya> (accessed 20 February 2019).
7. Thiessen A. (2014) Financial behaviour in the V4 countries using the Global Findex Database. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*. No. 31. P. 71-82. Available at: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/58654/ThiessenA_FinancialBehaviour_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed 20 February 2019).
8. Niankara I., Muqattash R. (2018) Financial Inclusion, Saving and Borrowing Behaviors in the United Arab Emirates and the United States: A Comparative Analysis. Preprints. P. 1-27. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/201807.0445/v1> (accessed 20 February 2019).
9. Bachas P., Gertler P., Higgins S., Seira E. (2018) How Debit Cards Enable the Poor to Save More. *NBER Working Paper*. № 23252. P. 1-40. Available at: <https://www.nber.org/papers/w23252.pdf> (accessed 20 February 2019).